

KISGYŐR

TERMÉSZETI ÉS KULTURÁLIS ÉRTÉKEI

TERMÉSZETI ÉRTÉKEK

Kisgyőr a Déli-Bükk kiemelkedő szépségű és igen változatos élővilágú táján terül el. A település fontos értéke, hogy környezetének természeti gazdagságát a Bükki Nemzeti Park és az Európai Unió természetvédelmi hálózatába tartozó NATURA 2000 területek is óvják. Ismerjük meg az alábbiakban ezeket az értékeket!

A település a Bükk ölelésében

FÖLDTÖRTÉNET

Palabánya

Kisgyőr földtörténeti múltja igen mozgalmas, ezt idézik a ma is megfigyelhető földtani jellegzetességek.

Kisgyőr környékének közettani felépítését a Déli-Bükk földtörténeti középidőben keletkezett képződményei és a Bükkalja harmadidőszaki formációi határozzák meg, melyek határát a mélyben tektonikai jellegű szerkezeti vonalak jelölik ki.

A település határának északi felét alkotó hegyek fő tömegét triász és jura kőzetek építik föl. A karsztjelenségekben bővelkedő, hajdani sekélytengerekben felhalmozódott karbonátos üledékek a Bükk-fennsíktól délre, Répáshuta és Kisgyőr közt is nagy területeken bukkannak felszínre. A hajdani tengerek mélyén felhalmozódott agyag a későbbi nagy nyomás és hőmérséklet hatására palásodott, s ezt a sötét színű, vékony réteges agyagpalát tetőfedésre is használták. A Bükk egyik hajdani palabányája Kisgyőrtől északnyugatra, a Klára-kút fölött található.

A Bükkalján miocén vulkáni rétegek uralkodnak a felszínen, illetve a vékony negyedidőszaki fedőrétegek alatt. A robbanásos, törmelékiszórásos vulkanizmus (21–13 millió év)

több aktív fázisban jól elkülöníthető tufaszinteket hozott létre. Kisgyőr határának déli harmadán az össze-sült, összeolvadt, lávakeményességű „tűzárkő” rétegei a Bükkaljára oly jellemző, enyhén dél-délkeleti dőlésű platókat fedik.

A településtől északra elterülő mészkőhátság *karsztjelenségei* a Bükk-fennsík bérceit idézik. A Nagy-bodzás, a Bükkös-Mátra, a Kőlyuk-galya tetőin tekintélyes méretű *függőtöbrök* sorjáznak, melyek átmérője gyakran a száz métert is eléri. Az Ásottfa-tető és a Galya-tető rétegfőkön kialakult terjedelmes *karrmezői* („ördögszántások”) szintén a fennsíkiakkal vetekszenek. A Kisgyőr–Tapolcai mészkőhátság területét *töbör soros völgyek* jellemzik, melyek a Nagy-fennsíkra emlékeztető bércek (Galuzsnya-tető, Nagy-Som-tető, a „kisgyőri Galyák” stb.) közé mélyülnek.

Kisgyőr az első katonai felmérés térképén (1780)

NÖVÉNYTÁRSULÁSOK

Szubmontán bükkös

Az előzőekben ismertetett változatos kőzettani felépítés és tagolt morfológiai jelleg sokszínű élővilág kialakulását segítette elő. A Délkeleti-Bükk Kisgyőr határába eső részének növényvilágát is elsősorban a három zonális társulás határozza meg.

A *cseres tölgyesek* 250–450 m tengerszintfeletti magasságban Bekénypusztá környékét, főleg az agyagpalás térszíneket uralják. A Teber-tető és az Ásottfa-tető környékén, 375–500 m magasságban, völgyekben és az alacsonyabb hegyek északi oldalán, ahol nedvesebb a klíma, *gyertyános tölgyeseket* találunk.

A *szubmontán bükkösök* a település határától északra lévő Nagy-Som-tetőn és a Galuzsnya-tetőn jellemzőek, viszont extrazonálisan a Leső-hegyen és a Remete-völgytől északra, 200–300 m tengerszint feletti magasságban is megjelennek.

A zonális társulások mellett a mészkedvelő és sziklai társulások közül meg kell említeni a *melegkedvelő tölgyeseket* a Remete-hegy és az Alsó-Kecskevár környékén, a *karsztbokorerődöket* és az ún. északi *lejtősztyeppréteket* a Kőlyuk-galya – Ruda-tető vonulatán. A sziklás hegyoldalokon, meredek sziklafalakon, gerincéleken, mint például az Alsó-Kecskevár vagy a Kőlyuk-galya *sziklagyeppek* – északi

mészkösziklagyeppek csoportja: pl. kárpáti mészkösziklagyep vagy *hársas-kőrises sziklaerdők* alakultak ki. Ez utóbbi társuláshoz a hűvösebb oldalakon *hársas törmeléklejtő-erdők* kapcsolódnak (Kőlyuk-galya északi lejtőjén).

A Kisgyőr északkeleti határát alkotó Csókás-völgyben, a térség leghűvösebb klímáján a délkeleti-Bükk egyetlen *mészkö szurdokerdő* társulását találjuk. A dolomit-tölgyesek két kisebb foltja a *Pap-hárs* környékén lelhető fel.

A mészkerülő társulások az agyagpala térszínek száraz, délies lejtőin élnek (középhegy-ségi *mészkerülő tölgyes*).

Hegyi rétek leginkább a hegylábakon alakultak ki, de nagy kiterjedésű kaszálóréteket, legelőket találunk a hegység belső területein is: Lófő-tisztás, Dorongos.

Kisgyőr határában több kisebb-nagyobb kiterjedésű *fás legelőt* láthatunk, melyek tájképi és kultúrtörténeti jelentőséggel bírnak: a Kékmező, Községi-legelő területén a *kocsánytalan tölgy* alkot ligeteket, itt-ott *mezei juharral*, cserjeszintjében *rózsafajokkal*, *kökénnyel*, *egyibés galagonyával*.

JELLEGZETES ÉLŐHELYEK, NÖVÉNY- ÉS ÁLLATVILÁG

Henye boroszlán

Kisgyőr határában több olyan sajátos arculatú élőhelyet, élőhelyegyüttest, karakteres területet találunk, amelyek a hegység egészét tekintve is jelentőséggel bírnak. Ilyenek a „kisgyőri Galyák” (Kőlyuk-galya – Ásottfa-tető – Galya-tető vonulata a Ruda-, az Ivánka-, az Elő-galyával és a Vizsolyi-búbbal) karsztjelenségekben bővelkedő karros tömbje, a Csókás-völgy szurdoka (erdőrezervátum), a Pap-hárs – Kecse-vár térsége (szintén erdőrezervátum) vagy a Dorongos, a Lófő-tisztás, a Geszti-rakottyás,

Tavaszai hérics

a Kék-mező (Községi-legelő) rétfjei, melyek hajdani kaszálók, legelők maradványai. Tekintsük át röviden ezeket az élővilág szempontjából értékes területeket.

A településtől északra, a szőlők és gyümölcsösök fölötti karrostöbrös hegyvonulaton, a „*kisgyőri Galyákon*” (Ásottfa-tető – Elő-galya) gazdag és változatos élőhelyeket találunk. A mészkő térszín vegetációját sztyepprét, sziklagyep, molyhostölgyes karsztbokorerdő és mészkedvelő tölgyesek mozaikja alkotja. Gyakorikak itt a védett növények: *apró nőszirm*, *árvalány*

Piros kígyószisz

Parlagi sas

haj-félék, berkenyefajok, borzas vértő, csillagos őszirózsza, erdei szellőrózsza, hangyabogáncs, henye boroszlán, kosbor-félék, leánykőkörcsin, magyar nyúlfarkfű, magyar zergevirág, nagyzezerjőfű, nagy pacsirtafű, piros kígyószisz, sárga len, tavasi hérics, zöld kígyókapor.

A „kisgyőri Galyák” állatvilágát a melegkedvelő maradványfajok (reliktumok) gazdagsága jellemzi: a zörgőlepké, a virág-díszbogár és a szubmediterrán elterjedésű fűrészlábú szöcske mellett a sziklagyepeken imádkozó sáskák és csuklás bagolylepkék élnek. A molyhos

tölgyes karsztbokorerdők védett lepkéi az anker-araszoló, az aranybagoly, az ezerjőfű bagolylepké és a magyar púposzövő. A szarvasbogár és az orrszarvúbogár vagy a hullók közül a rézsíkló az idősebb tölgyesek védett fajai (megjegyezzük: miként a többi sikló, utóbbi sem veszélyes).

Sziklagyepeken, lejtősztyeprét-foltokban bukkanhatunk rá a hegység hullófaunájának legritkább fajára, a panonngyíkra. Az itteni karsztbokorerdők legjelentősebb madártani értéke a bajszos sármány. Ezen kívül számos védett és fokozottan védett madárfaj fészkel a környéken: kígyászölyv, fekete harkály, szürke küllő.

A Felső- és Alsó-Kecskévár vonulatát fedő növénytársulások szintén értékes élőhelyek, nem véletlen, hogy a terület a Pap-Hárral együtt erdőrezervátumnak van kijelölve (191,5 ha; magterület: 57,8 ha). A két Kecskévár nyergében hárskőris sziklaerdő alakult ki, benne magyar repcsényt, őzsalátát, Waldstein-pimpót találunk. A délies irányú gerinc keleti oldalát szép szteppréfolt borítja, amelyben erdélyi gyöngyköles és deres tarackbúza uralkodik. A gypet karsztbokorerdő és melegkedvelő tölgyes határolja a cserjeszintjében sajmmeggyel, déli berkenyével és gyöngy vesszővel.

Bajszos sármány

A nyugati oldal meredek mészkőszikláin sziklagyep, kisebb foltban sziklafüves lejtő látható. Az előbbi társulásból a prémes gyöngyperjét és a magyar nyúlfarkfüvet, az utóbbiból a csinos árvalányhajat és a fehér zanótot érdemes megemlíteni.

A melegkedvelő társulásokat cseres-tölgyesek övezik. A térség háborítatlan erdei ritka ragadozómadarak költőhelyeit rejt: parlagi sas, békászósas, darázsölyv, egerészölyv, karvaly. Ezek mellett megtalálható itt a császármadár, a holló, a fekete harkály és a szürke küllő is. A bükkre jellemző nagyvadak és ragadozók mellett említést érdemel a fel-felbukkanó hiúz és a vadmacska.

A rézsíklóval ritkán találkozunk

A bükkre jellemző nagyvadak és ragadozók mellett említést érdemel a fel-felbukkanó hiúz és a vadmacska.

Már a Bükkaljához tartozik a Csicse-pataktól nyugatra elterülő Szeg-földek nevű riolitufa térszín a Vár-heggyel és a Dobrák-tetővel. Az itt fellelhető mészkérülő társulások karakterfajokban gazdagok. Mind a *mészkérülő tölgyesekben*, mind pedig a *mészkérülő bükkösökben* (a Remete-völgynél) tömeges a *kapcsos korpafű* és a *fekete áfonya*. A *száraz gyepek* olyan ritka fajokban bővelkednek, mint a *borzas árvalányhaj*, a *nagy pacsirtafű*, a *selymes boglárka* vagy az *agár- és a poloskaszagú kosbor*. A Csicse menti nádasokban közönséges a *pirókegér*, a mocsaras részeken pedig *vidrát* is megfigyeltek már.

A fentiekben a Kisgyőr körüli természet mesés gazdagságából csak néhány kiragadott példát mutattunk be. Ezen csodálatos értékek megóvása, és átörökítése az utánunk jövő nemzedékekre mindannyiunk közös felelőssége!

KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG (RÉGÉSZETI EMLÉKEK)

Kecskevár

A település első okleveles említése 1261-ből való, határának történelme azonban jóval korábbra nyúlik vissza.

Már az őskorból ismerünk régészeti leleteket, de a legértékesebb lelőhely a vaskort idézi. A Búbteető (Kerek-hegy) 311 méter magas dombján 1981-ben egy hitelesítő ásatást elvégző régészek egy szkíta kori magányos sírt tártak fel, amelyből egy bronztükrölet került elő. A szkítakor kutatásának középpontjában állnak a *bronztükrök*, melyek közül több is Kisgyőr szűkebb-tágabb környezetéből került elő. Ezen

tárgyak kárpát-medencei jelenléte nem magyarázható pusztán kereskedelmi kapcsolatokkal, hiszen kultikus, mágikus jelentőségük nyilvánvaló. A bronztükrök és a szkíta állatstílus (párduc, farkas, kos, szarvasábrázolás) motívumai a szkíta-típusú hitvilág, mitológia, vallás jelenlétére mutatnak (Napkultusz).

A dombok és hegyek övezte völgymedence jelentőségét jelzi az a várgyűrű (a 'győr' szavunk is kerített, erősített helyre vonatkozik) amely mintegy körbe keríti a tájat: Hársas, Leányvár, Halomvár, Majorvár. Kissé távolabb található a Kecskevár, valamint a Sály határában lévő Léleklyuk-tető földvára továbbá a Latorvár-tető egy késő-bronzkori erődített teleppel és két Árpád-kori erősséggel, az ún. Örsúr várával (ún. szélestalpú föld-fa szerkezetes sáncvár) és a Latorvárral (kőből épült lakótorony).

E „várgyűrű” igen érdekes csoportját alkotják a Miskolctapolcához közeli Leányvár és a Kisgyőrtől délnyugatra lévő Halomvár. A várakra vonatkozó okleveles adat nincs. Mindkét erődített hely átlag 20 méter szélességű, 2-3 méter mélységű árokkal övezett területe megegyezik. Közepükön egy nagyjából kör alaprajzú csonkakúp alakú domb van. Egyes vélemények szerint e két földhalomvár építését a tatárjárás utáni időkben talán Lambert egri

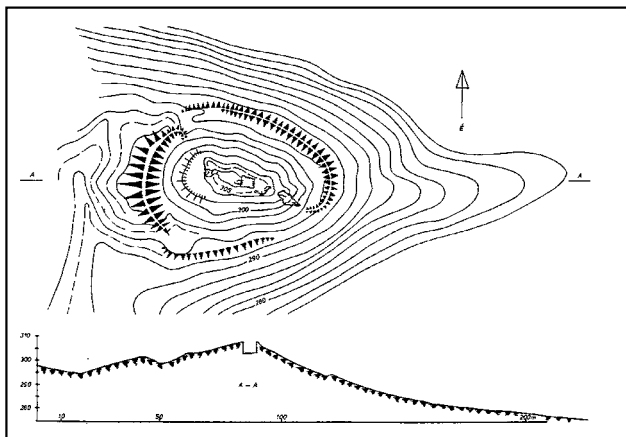
püspök rendelte el a nép védelmére.

A két árokkal körülvett halmom formája, földrajzi fekvése, vaskori régészeti környezete inkább a halmok kultikus rendeltetésének és szkíta eredetének lehetőségét vetik föl. E két várnak tartott objektumot egyfajta szkíta áldozóhelynek, vaskori erődített szentélynek is feltételezhetjük.

Ezek mellett még egy őskori „vár” található Kisgyőr határában – a Hársas. Két erődített hely pedig a középkort dokumentálja:

Kecskevár, Majorvár. Az Alsó-Kecskevár meredek, kőgörgeteges oldalú, sziklás csúcsán egy kb. 30 x 20 m kiterjedésű kis platót szabálytalan hatszögben kőfállal vették körül. A fal vastagsága 1 m, helyenként 1,5 m magasan áll, ároknak, sáncnak nincs nyoma. A középkori eredetűnek vélt épületről okleveles, történeti adatot nem ismerünk.

Szintén rejtélyes eredetű a Csincese-patak jobb partja felett, magasodó Vár-hegyen lévő Majorvár. A sánccal körülvett tető platójának közepén egy sziklába faragott verem (egy épület alsó szintje?) látható. Történetére semmi adatunk sincs, jellege alapján tekinthető középkorinak.

A Majorvár alaprajza

HAGYOMÁNYOS TÁJHASZNÁLAT – KERTEK, SZŐLŐK

A falu a szőlőskertek felől

A térség éghajlata mérsékelten meleg és mérsékelten száraz, kevésbé hideg télű, a napsütés évi mértéke megközelíti az 1850 órát, az évi középhőmérséklet 9–10 °C körül alakul. Sokévi átlagban több mint 600 mm csapadék hull a területre. A Kisgyőri-medence mediterrán színezetű mikroklímája – a közettani és talajtani adottságok mellett – kedvez a kert- és a szőlőkultúra kialakulásának, a jó borok termelésének.

A kisgyőri Ásottfa-tető (Nyila-Galya – Elő-Galya – Vizsolyi-búb) déli szoknyáján

is kertek, szőlőparcellák sorakoznak. Kisgyőr hajdan jelentős bortermelő település volt. A statisztikai források szerint 1865-ben 219 kataszteri hold szőlőterület övezte a települést, ami filoxéra-vész után jelentősen lecsökkent: 1895-ben 55, 1913-ban már csak 27 kataszteri hold volt a szőlők kiterjedése. Az írott források szerint a filoxéravész előtti régi fajtákat a To-

Gyümölcsös kert a Galya oldalában

filoxéra által okozott szőlőpusztulás jelentős lendületet adott a gyümölcsstermesztésnek. A bükkaljai gyümölcskultúrát a régiségben megközelítően negyven gyümölcsfajta gazdagította. A szilva, a körte, a meggy, az alma és a szőlősorok közé ültetett paraszbaracknak nevezett őszibarack mellett a cseresznyetermesztésnek volt (és van) nagy hagyománya.

A Vár-völgyben, a Várerdő oldalán egy régi gémeskút jelzi a hajdani legeltető állattartást. A Csincese-patak menti legelőn legelőkön a község növénytudományi csordája legeltet, a legelőerdőben a zsellérek szarvasmarháit és sertésait legeltetése történt. A szőlészet, borászat, gyümölcsstermesztés, állattartás, kőfejtés mellett természetesen a Kisgyőrt körülölelő erdők adták és adnak munkát és megélhetést az itt élőknek (fakitermelés, vadászat, erdei használatok).

A hagyományos szőlő és kertkultúra, a külterjes állattartás újjáélesztése, az erre alapozott helyi termékfeldolgozás és ökoturizmus a község fontos kitörési pontja lehetne.

kaj-hegyaljához hasonlóan a Bükkalján így itt is a gohér, a furmint, a hárslevelű, a mézesfehér, a juhfark, a bátai, a damián és a rizling képviselte. A krízis elmúltával az új ültetvényekbe sokfelé az ellenállóbb, direkttermő szőlőfajtákat telepítettek: konkordot, delavárit, otellót.

A Bükkalja szőlőhegyeinek (*promontoriumok*) dűlőiben gyümölcsöt is termesztettek, a parcellákban jellemzően cseresznyét. A hajdani szőlőket szegélyező birsszővények, szilvasok, meggyesek még ma is láthatók. A Bükkalján a

Tufába vajt és szárazon rakott falú borospince

A falu határában pihenő szürkemarák

CSILLAGOSÉGBOLT-PARK

A falu felett látszik a Tejút

Az éjszakai természetes tájkép, a zavaró fényektől mentes csillagos égbolt is a Nemzeti Park védendő értékeinek része, és jó adottságai miatt Zselicet, Hortobágyot és Aggteleket követve a Bükk Nemzeti Park is „Csillagoségbolt-park” lehet. A felesleges, túlzott és rosszul irányított - a horizont síkja fölé vetülő- világítás ezt az értéket veszélyezteti, kárára van nemcsak az élővilágnak, de közös kulturális örökségünkkel - a csillagos égbolttal- való kapcsolatunkat is ellehetetleníti. Kisgyőr, akár a többi bükk település sokat tehet azért, hogy a Nemzeti Park és környezete éjjel is a háborítatlan természet jelképe maradjon.

A TELEPÜLÉS ÉRTÉKEI

A Kisgyőrbe látogatót a természeti szépségeken kívül gazdag épített örökség, különleges, az országban egyedülálló falukép, az 1776-ban épült műemlék református templom, hagyományos „szárazon rakott” kőfalak és kerítések, a népi építészet jegyeit viselő porták, a tufába vájt borospincék, és több tucatnyi kültéri fafaragás fogadja.

Szépén felújított szabadkéményes régi ház, és hagyományos porta szárazon rakott kerítéssel

A község látképe az Elő-Galya szoknyáján húzódó szőlőskertekkel és a református templommal

A Mária Terézia idején épült református templom a falu egyik ékessége

Utóbbi miatt nem véletlenül illetik a „faragott falu” jelzővel, hiszen már a rovásírásos helységnevével a tábla előtt egy impozáns Falukapun keresztül érkezünk meg, mely formájával emléket állít a hét vezérnek, miközben jobbról és balról a hagyományos kisgyőri kapufélfá öleli közre.

Tovább haladva a falu központja felé lépten-nyomon az 1989 óta, nyaranta megrendezett Családi Kézműves Szaktáborok résztvevőinek alkotásaival találkozunk.

Az alkalmi műhely tagjai főként helyi és környékbeli mesterek, de az ország távolabbi részeiből – így például a Dunántúlról is érkeznek lelkes emberek, hogy egy hét kemény munkájának az eredményét – hol egy szobrot és haranglábat, kaput, emlékművet, köszöntőtáblát, kutat, szabadtéri színpadot, hidat, buszmegállót, és sokáig lehetne még sorolni – a falu arculatát immáron meghatározó faragást hagyjanak maguk után.

A jó példát követve mind

több kisgyőri készít, vagy készíttet hagyományos kaput a portája elé. Különleges földrajzi adottsága, természeti értékei, gazdag növény és állatvilága miatt a bakancsos, kerékpáros és a vadászturizmus évről-évre közkedveltebb célpontja.

Többek között ezeket az értékeket is megismerheti az idelátogató, ha végigsétál a 4 ill. 8 km-es Parlagi sas tanösvényen, melyen a tájékozódást, ismeretszerzést információs táblák segítik. Nem messze az utolsó állomástól található egy palabánya, melyet 1945-ben zártak be. Innen származik az országos hírvű lillafüredi Palotaszálló tetőzetét borító pala és elmondások szerint az Országházat is ezzel fedték. A települést érinti a zöld és a sárga turistaútvonal, s néhány éve a vallási töltetű Mária út is keresztül megy rajta.

Kisgyőrben pezsgő kulturális élet zajlik. A rendezvények szervezése mellett több évtizede nagy hangsúlyt fektetnek az értékkeremtő kiscsoportos műhelymunkára. A Faluház intézménykomplexumban színházterem, könyvtár, teleház, klubhelyiség, szálláshely lett kialakítva, ahol egész évben gazdag programkínálattal és szolgáltatással várja a látogatók széles korosztályát. Civil szervezetek, kisközösségek bázishelye. Nemrég bővült a falu értékeinek sora az alábbi képeken látható „csűr-nyitott műhellyel” és benne helytörténeti gyűjteménnyel.

Az új színpad, és a „Falufa”

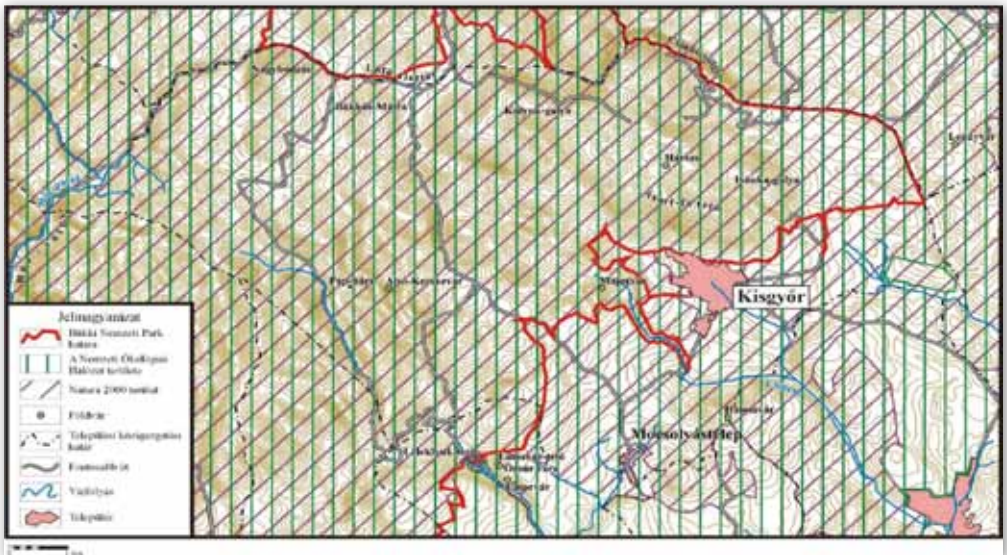

M=1:10000

Parlagi-sas tanösvény

JELMAGYARÁZAT

- Műút
- Üzemi út
- - - - Vasút
- Erdő
- Rét, legelő, szántó
- A Büki Nemzeti Park határa
- Fokozottan védett terület
- Erdőrezervátum magterület
- Tó
- ▲ Barlang
- ▲ Kaptárkő
- ⊙ Óskori földvár
- ≡ Középkori várhely
- ▲ Vár, várom
- ▲ Kolostorrom
- ▲ Pince
- ▲ Ipartörténeti emlék
- ▲ Tájház, múzeum
- ▲ Kápolna
- ▲ Tanösvény
- + Kilitő

Természetvédelmi értékek és kategóriák Kisgyőr község közigazgatási területén

Szerkesztette: Gyarmathy István **Írták:** Baráz Csaba, Grúz Atilla, Gyarmathy István
Képek: Baráz Csaba, Grúz Atilla, Gyarmathy István, Gyarmathyné Koleszár Éva, Horváth Gábor, Kleszó András, Ladányi Tamás, Papp László, Sulyok József, Szitta Tamás **Lektorálta:** Papp László
Kiadja: Rónaörző Természetvédelmi Egyesület <http://ronaorzo.csillagpark.hu>
Előkészítés és nyomás: Litográfia Nyomda Debrecen
 Kisgyőr 2013